

2.1.5 การทำประมง

(1) **ความหลากหลายของสัตว์น้ำในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา** ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา มีความหลากหลายของพันธุ์สัตว์น้ำสูง จากการสำรวจ พบสัตว์น้ำจำพวกปลาในทะเลสาบสงขลา ทั้งปลาน้ำกร่อยและปลาน้ำจืดมากกว่า 500 ชนิด กุ้ง 30 ชนิด กุ้งตกแตง ปูทะเล และหมีอีกประมาณ 20 ชนิด สัตว์น้ำชนิดเด่น ใน ทะเลน้อย มีปลาสร้อย ปลาหมอช้างเหยียบ ปลาแขยง ปลาเนื้ออ่อน และกุ้งน้ำจืด ในทะเลสาบตอนบน มีปลากดทะเล และปลามะลิ ทะเลสาบตอนกลาง มีปลากดทะเล และกุ้งทะเลโดยเฉพาะกุ้งตะกาด ปลาแมว ปลาโคป ปลาตุ๊ก ในทะเลสาบตอนล่าง มีกุ้งทะเลเกือบทุกชนิด ปลากระบอก ปลากระพงขาว ปลาตุ๊กทะเล ปลาช่อนทราย ส่วนใน *พรวนเคร็ง* มีปลาสร้อย ปลาเนื้ออ่อน ปลาไหล ปลาหมอ ปลาตุ๊กอู ปลากระดี่หม้อ และกุ้งนา

มีรายงานว่าสัตว์น้ำบางชนิดได้สูญพันธุ์หรือเกือบสูญพันธุ์ไปจากลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาแล้ว เช่น ปลาดุกลำพัน (*Prophagorus nieuhoii*) ปลาพรหม (*Thynnichthys thynnoides*) ปลาเม่น (*Osphronemus goramy*) ปลาคุ่ม (*Puntius bulu*) ปลาลำปำ (*Puntius schwanenfeldii*) ทั้งนี้ รวมทั้งสัตว์น้ำที่อาศัยอยู่ในลุ่มน้ำบางชนิด เช่น นาก (*Lutra spp.*) นกกابัว (*Mycteria leucocephala*) ด้วย และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง **โลมาอิรวดี** (*Orcaella brevirostris*) ซึ่งข้อมูลล่าสุดในกลางปี 2547 มีผู้พบเห็นโลมาอิรวดีในทะเลสาบสงขลา 1ฝูง จำนวนประมาณ 20-40 ตัว

(2) **การทำประมงในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา** แตกต่างกันตามสภาพพื้นที่และสภาพทรัพยากรในบริเวณต่างๆ ของลุ่มน้ำ ทะเลสาบตอนล่างเป็นบริเวณที่มีการทำประมงหนาแน่นที่สุด ทะเลสาบตอนกลางและทะเลน้อยมีความหนาแน่นน้อยกว่าบริเวณทะเลสาบตอนล่าง บริเวณพรวนเคร็งจะทำประมงกันมากในฤดูน้ำหลากและมีการชุดบ่อล่อปลาเพื่อจับปลาในฤดูแล้ง จากรายงานของสถาบันวิจัยการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง ในปี พ.ศ. 2538 มีชุมชนประมงรอบทะเลสาบสงขลา 158 หมู่บ้าน 8,006 ครัวเรือน

• **ชุมชนประมง** ชาวประมงในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาส่วนใหญ่ทำประมงมาตั้งแต่ดั้งเดิม และมักจะมีพื้นที่ของทะเลสาบบริเวณหน้าบ้านหรือบริเวณรอบที่ตั้งของชุมชนเป็นขอบเขตของตนเองมาตั้งแต่บรรพบุรุษ อีกทั้งยังมีการติดตั้งเครื่องมือประมงประจำที่ เช่น ไซนั่ง โพงพาง โป๊ะ บาม โมะระ เป็นต้น จากการสอบถามคนในพื้นที่เกี่ยวกับการติดตั้งเครื่องมือประจำที่เหล่านี้ทราบว่า แรกเริ่มได้พื้นที่มาโดยการจับจอง หลังจากนั้นมีการโอนกรรมสิทธิ์ไปยังลูกหลานบ้างและโดยการซื้อขายบ้าง โดยราคาจะแตกต่างกันตามชนิดเครื่องมือและปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้แต่ละจุด ในบริเวณทะเลสาบตอนล่าง ซึ่งเป็นบริเวณที่พบการทำประมงมากที่สุดและทำการประมงตลอดปี พบว่ามีผู้ทำการประมงเพียงอย่างเดียว ร้อยละ 73.2 ที่เหลือร้อยละ 26.8 ทำประมงร่วมกับอาชีพอื่น ในบริเวณทะเลน้อย ซึ่งมีสัดส่วนของผู้ทำการประมงค่อนข้างสูง มีการทำประมงตลอดปี แต่มีผู้ทำการประมงอย่างเดียวเพียงร้อยละ 10 เท่านั้น เนื่องจากการทำประมง

ในทะเลสาบสงขลาเป็นประมงขนาดเล็ก ชาวประมงที่ทำอาชีพประมงเพียงอย่างเดียวเป็นอาชีพหลักมักเป็นผู้ที่มีข้อจำกัดในการเข้าถึงทรัพยากรอื่นๆ จึงทำให้มีทางเลือกน้อยในการประกอบอาชีพ สภาพการประมงที่ย่ำแย่ลง ย่อมส่งผลกระทบต่อการค้ารังสีของชนกลุ่มนี้อย่างมาก

• **เครื่องมือประมง** บริเวณทะเลสาบตอนล่าง เครื่องมือประมงที่พบได้แก่ ไซหนัง (ลอบยีน/โป๊ะน้ำตื้น) บาม โม่ระ โพงพาง อวนรุน อวนทับตลิ่ง กัดสามชั้น ช่ายหรือกัด อวนปลากระพงขาว แหนด แห และกรำ บริเวณนี้เป็นพื้นที่ที่มีการใช้เครื่องมือประมงหลากหลายที่สุด เครื่องมือบางชนิดพบใช้เฉพาะบริเวณปากทะเลสาบสงขลา เช่น อวนทับตลิ่ง บาม โพงพาง และอวนปลากระพงขาว ในบริเวณทะเลสาบตอนบน เครื่องมือประมงที่ใช้คือ ไซหนัง โม่ระ กัดสามชั้น อวนล้อมขนาดเล็ก ไซ (ไซนอน) เบ็ดราว เบ็ดธง ลันปลาไหล และหยุด ในบริเวณพรุควนเคร็ง พบเครื่องมือประมงที่ใช้คือ กัด (ช่าย) เผือกและไซ (ไซนอน) อวนล้อมขนาดเล็ก ลันปลาไหล เบ็ดธง แห และยอใหญ่ โดยที่ยอใหญ่มักจะพบใช้ตามลำคลองต่างๆ ที่เชื่อมต่อกับพรุ และทะเลสาบสงขลา นอกจากนี้ ยังพบมีการชุดบ่อล่อปลาขนาดต่างๆ โดยทั่วไปในพื้นที่พรุ อีกทั้งยังมีรายงานการลักลอบจับปลาด้วยวิธีการที่ผิดกฎหมายและทำลายล้างในพื้นที่พรุโดยการใช้เครื่องมือชุดปลา และยาเบื่อปลา

สำหรับเครื่องมือประจำที่ ซึ่งเป็นที่ถกเถียงกันมากถึงผลกระทบต่อทรัพยากรประมงและการเดินเรือในทะเลสาบสงขลา จากรายงานล่าสุดของกรมประมง (ข้อมูล ณ วันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2546) รายงานว่าในพื้นที่ จ.สงขลา และ จ.พัทลุง มีโพงพางทั้งสิ้นจำนวน 2,074 ช่อ ไซหนังจำนวน 354 แถว จำนวนรวม 29,604 ลูก บาม จำนวน 66 ร้าน ยอขันช่อจำนวน 422 หลัง และโม่ระ 307 แถว จำนวนรวม 9,687 ลูก โดยที่โพงพาง ไซหนังและบามพบมากใน จ.สงขลา โดยเฉพาะบริเวณใกล้ปากทะเลสาบสงขลา ที่เหลือพบในเขต จ.พัทลุง นอกจากนี้ ยังพบเรืออวนรุนซึ่งถือว่าเป็นเครื่องมือประมงทำลายล้าง จำนวน 130 ลำ ในเขต จ.สงขลา

• **ผลผลิตสัตว์น้ำในทะเลสาบสงขลา** ที่ผ่านมา มีรายงานการสำรวจเกี่ยวกับการลดลงของผลผลิตสัตว์น้ำที่ค่อนข้างเป็นระบบ 2 ครั้ง ครั้งแรก ในช่วงปี พ.ศ. 2527 - 2529 และครั้งที่ 2 ระหว่างปี พ.ศ. 2537 - 2538 ผลการสำรวจพบว่า ผลการจับสัตว์น้ำในปี พ.ศ. 2537 - 2538 ทั้งทั้งทะเลสาบสงขลา มี รวม 9,634 ตัน/ปี (ทะเลน้อย 528 ตัน/ปี ทะเลสาบตอนบน 5,745 ตัน/ปี และทะเลสาบตอนล่าง 3,361 ตัน/ปี) ต่ำกว่าผลการจับสัตว์น้ำในปี พ.ศ. 2527 - 2529 ซึ่งได้ผลผลิตรวม 12,290 ตัน/ปี โดยลดลงประมาณร้อยละ 22 อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาผลการจับสัตว์น้ำต่อครัวเรือนในช่วงเวลาเดียวกันพบว่า โดยเฉลี่ยทั้ง 3 บริเวณของทะเลสาบสงขลา ผลการจับสัตว์น้ำต่อครัวเรือนใน 2 ช่วงเวลา มีค่าใกล้เคียงกัน โดยผลการจับสัตว์น้ำต่อครัวเรือนในทุกบริเวณลดลง ยกเว้นในบริเวณทะเลสาบตอนล่าง ที่ผลการจับสัตว์น้ำต่อครัวเรือนเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ในปี พ.ศ. 2546 ได้สรุปผลการวิจัยผลการจับสัตว์น้ำด้วยโพงพางและไซหนังว่า สัตว์น้ำที่จับด้วยโพงพางมีแนวโน้มลดลงไม่ชัดเจน แต่สัตว์น้ำที่จับได้เกือบทั้งหมดมีขนาดเล็กถึง ส่วนไซหนังมีผลการจับสัตว์น้ำเฉลี่ยลดลงอย่างต่อเนื่องจนถึง

ปัจจุบัน โดยผลการจับเฉลี่ย ในปี พ.ศ. 2546 ลดลงจาก ปี พ.ศ. 2539 ถึง 4 เท่า จากค่าเฉลี่ย 3.6 เหลือเพียง 0.9 กก./วัน **โดยสรุปคือ การลดลงของสัตว์น้ำในทะเลสาบสงขลาเป็นที่รับรู้ของชาวประมง และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง แต่ข้อมูลผลการจับสัตว์น้ำที่มีอยู่ยังไม่มีข้อมูลที่ชัดเจนพอที่จะนำไปสู่ข้อสรุปว่าปริมาณสัตว์น้ำในทะเลสาบสงขลาโดยรวมลดลงเพียงใด เนื่องจากไม่มีข้อมูลเชิงปริมาณเพียงพอที่สามารถนำมาวิเคราะห์ได้**

(3) การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา มีหลายรูปแบบ ที่สำคัญได้แก่ **การเลี้ยงปลาในกระชัง** ที่นิยมเลี้ยงมากที่สุดคือปลากะพงขาว และมีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว ปัจจุบันมีจำนวน 5,199 กระชัง รวม 1,433 ราย ผลผลิต 910 ตัน/ปี มูลค่าประมาณ 82 ล้านบาท/ปี นอกจากนี้ยังมีการเลี้ยงปลาน้ำจืดในกระชัง (ปลานิลแดงและปลาทับทิม) จำนวน 343 กระชัง รวม 140 ราย ผลผลิต 123.9 ตัน/ปี มูลค่า 5.6 ล้านบาท **การเลี้ยงกุ้งกุลาดำ** มีการเริ่มเลี้ยงกุ้งกุลาดำในพื้นที่โดยรอบทะเลสาบสงขลาเมื่อ 20 กว่าปีมาแล้ว และมีรายงานในปี พ.ศ. 2545 ว่า มีการผลิตกุ้งกุลาดำ 13,000 ตัน มูลค่าประมาณ 3,800 ล้านบาท

• **การจัดระเบียบการทำประมงและการเพาะเลี้ยง** ทะเลสาบสงขลามีลักษณะทางกายภาพที่เป็นข้อจำกัดในการทำประมง พื้นดินของทะเลสาบตอนล่างหลังเกาะยอถึงปากอ เป็นดินเหลว ไม่เหมาะต่อการทำประมงด้วยอวนล้อมจับ กระแสน้ำในบริเวณทะเลสาบตอนบนอ่อนมากจนไม่เหมาะต่อการทำประมงประเภทไซนั้ง หรือโพงพาง แต่สภาพน้ำนิ่งเหมาะต่อการทำไซ กระแสน้ำขึ้นลงในบริเวณทะเลสาบตอนล่างเอื้อประโยชน์ต่อการทำประมงด้วยไซนั้งและโพงพาง กล่าวได้ว่าการกำหนดเขตการทำประมง (Zoning) ได้รับการจัดโดยธรรมชาติของทะเลสาบสงขลา ประเด็นปัญหาอยู่ที่ว่าจำนวนของเครื่องมือประมงบางประเภทเช่น ไซนั้ง โพงพาง มีมากเกินไป เมื่อทำการประมงติดต่อกันเป็นเวลานานจะทำให้ผลการจับสัตว์น้ำต่อหน่วยของเครื่องมือลดลงอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งขนาดของสัตว์น้ำที่จับได้มีขนาดเล็กลงด้วย จึงมีความจำเป็นที่จะต้องลดจำนวนเครื่องมือดังกล่าว อันจะช่วยฟื้นฟูให้การเพิ่มปริมาณสัตว์น้ำในทะเลสาบกลับสู่สภาพที่เหมาะสม ในขณะที่จะต้องเข้มงวดในการตรวจตราและจับกุมอย่างจริงจังกับเครื่องมือประมงประเภททำลายล้าง เช่น อวนรุน เครื่องช้อนปลาด้วยไฟฟ้า และยาเบื่อปลา **แนวทางการจัดระเบียบประมง มีดังนี้**

- **โพงพาง** เป็นเครื่องมือประมงที่ใช้ในบริเวณร่องน้ำลึกที่กระแสน้ำค่อนข้างแรง เพื่อดักจับสัตว์น้ำขนาดเล็กและกุ้ง ขณะเดียวกัน โพงพางยังเป็นเครื่องมือที่กีดขวางการสัญจรทางน้ำของเรือประมงขนาดกลางและใหญ่ที่ทำประมงในอ่าวไทยและนำสัตว์น้ำมาจำหน่ายที่ท่าเรือใน อ.เมืองสงขลา ซึ่งเป็นกรณีพิพาทกระทบกระทั่งกันตลอดเวลา การจัดระเบียบเครื่องมือโพงพางจึงขึ้นกับปัญหาที่เกิดขึ้น โดยควรพิจารณาในประเด็นที่สำคัญที่เกี่ยวข้อง เช่น จำนวนโพงพางที่มากที่สุดที่มีได้โดยผลการจับสัตว์น้ำไม่ลดลงอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการยกเลิกเครื่องมือชนิดนี้ที่วางกีดขวางร่องน้ำ เป็นต้น

- **ไชนั่ง** เป็นเครื่องมือประมง ที่ได้โดยธรรมชาติมิได้เป็นเครื่องมือประมงประเภททำลายพันธุ์สัตว์น้ำอย่างรุนแรง เพียงแต่มีการทำประมงด้วยเครื่องมือชนิดนี้จำนวนมากถึง 25,000 ลูก ทำให้ผลการจับต่อหน่วยเครื่องมือลดลงอย่างต่อเนื่อง จาก พ.ศ. 2521-2546 โดยลดจากผลการจับเฉลี่ยประมาณ 1.5 กก./ลูก/คืน เป็นเฉลี่ยประมาณ 0.6 กก./ลูก/คืน แนวทางการจัดระเบียบของเครื่องมือประมงไชนั่งจึงอยู่ที่ปัญหาการมีเครื่องมือประมงชนิดนี้มากเกินไป จึงควรเน้นเรื่องการลดจำนวนเครื่องมือให้มากที่สุด โดยที่ชาวประมงพอเลี้ยงชีพอยู่ได้ นอกจากนี้ ควรมีการจัดแถวและระยะห่างของจุดที่วางเครื่องมือให้เหมาะสมด้วย

ในการยกเลิกหรือลดเครื่องมือประมงบางชนิด ควรพิจารณาถึงผลกระทบต่อคนในพื้นที่ที่ประกอบอาชีพประมงและอาชีพสืบเนื่องเป็นสำคัญด้วย ทั้งนี้เนื่องจากชาวประมงในแต่ละพื้นที่ของทะเลสาบสงขลามีความจำเป็นในการพึ่งพาทรัพยากรประมงต่างกัน ในพื้นที่ที่มีการประมงเป็นอาชีพหลักและมีอาชีพอื่น เช่นบริเวณทะเลสาบตอนล่าง จะต้องพิจารณาให้รอบคอบถึงผลกระทบต่ออาชีพประมงและอาชีพสืบเนื่องจากการประมงที่จะเกิดขึ้น ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อผลกระทบทางสังคม เศรษฐกิจอย่างกว้างขวางต่อคนในพื้นที่ ดังนั้น การพิจารณายกเลิกหรือลดจำนวนเครื่องมือประมง จะต้องมีการศึกษาถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นเหล่านี้ อีกทั้งจะต้องหาแนวทางในการส่งเสริมอาชีพทางเลือกที่เหมาะสมเพื่อทดแทนหรือชดเชยอาชีพเดิมที่ได้รับผลกระทบ

ข้อที่ควรให้ความสำคัญอย่างมากในการดำเนินการจัดระเบียบเครื่องมือประมง คือ จะต้องผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมของผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ทำประมง ซึ่งมีโอกาสที่จะได้รับผลกระทบมาก จะต้องดำเนินการอย่างเหมาะสมตลอดกระบวนการ ตั้งแต่พิจารณาปัญหา วางแผน ร่วมตัดสินใจและร่วมดำเนินการ ในลักษณะของการจัดการร่วม (Co-management) ซึ่งอาจจะต้องมีการกำหนดกฎระเบียบใหม่ที่เหมาะสม และให้องค์กรชุมชนหรือองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นมีบทบาทในการดำเนินการอย่างสำคัญ

2.2 สถานการณ์ด้านศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และ ภูมิปัญญาชาวบ้าน

ตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ มนุษย์เริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานตามป่าเขาและถ้ำหินปูนทางด้านทิศตะวันตก ต่อมาได้เคลื่อนย้ายลงสู่ที่ราบริมคลองและริมฝั่งทะเล มีการติดต่อสัมพันธ์กับอินเดียและอาหรับ และพัฒนาเป็นชุมชนเมืองบริเวณคาบสมุทรสทิงพระ ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-18 เรียกว่า "เมืองสทิงพาราณสี" หรือเมืองสทิงพระ ชุมชนโบราณบนคาบสมุทรสทิงพระ ได้พัฒนาเป็นชุมชนโบราณกระจายอยู่หลายชุมชน ที่สำคัญได้แก่ ชุมชนโบราณสทิงพระ มีศูนย์กลางอยู่บริเวณบ้านจะทิ้งพระ ต.จะทิ้งพระ อ.สทิงพระ จ.สงขลา เมื่อเมืองสทิงพระเสื่อมอำนาจลง ได้เกิดเมืองพัทลุงขึ้นทางฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลาที่บางแก้ว ประมาณพุทธศตวรรษที่ 19-20 และเกิดเมืองสงขลาทางด้านฝั่งตะวันออกของทะเลสาบสงขลาประมาณพุทธศตวรรษที่ 21 - 22 พัฒนาการของเมืองสงขลาได้เริ่มต้นอย่างแท้จริงประมาณพุทธศตวรรษที่ 22-24 โดยมีศูนย์กลางการปกครอง 3 แห่ง ได้แก่ เมืองสงขลาฝั่งหัวเขาแดง เมืองสงขลาฝั่งแหลมสน และเมืองสงขลาฝั่งบ่อยาง มีการติดต่อสัมพันธ์กับชนชาติต่างๆ ที่หลากหลายวัฒนธรรม เช่น วัฒนธรรมไทย จีน มลายู และตะวันตก เป็นต้น วัฒนธรรมเหล่านี้ได้ผสมผสานหล่อหลอมวิถีชีวิตผู้คน จนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่ตกทอดเป็นมรดกของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา จวบจนถึงปัจจุบัน

2.2.1 ศิลปวัฒนธรรม

ประกอบด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนา ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น ศิลปะและหัตถกรรม ภาษาและวรรณกรรม ซึ่งมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

(1) **ศาสนา** กลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาเป็นดินแดนเก่าแก่ ประชาชนมีความเชื่อถือดั้งเดิมที่เกี่ยวกับผีสงเทวดา ต่อมาเมื่ออิทธิพลของศาสนาและพิธีกรรมจากอินเดียได้เผยแพร่เข้ามา ชาวลุ่มน้ำ ได้นับถือศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ต่อมาศาสนาอิสลามได้เผยแพร่จากหัวเมืองมลายูและอินโดนีเซีย ทำให้เกิดการผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมและศาสนาต่างๆ กลายเป็นวิถีชีวิตที่ร่วมกันในสังคม ศาสนาต่างๆ มีรายละเอียดพอสังเขปดังนี้

- **ศาสนาพุทธ** พุทธศาสนาได้เผยแพร่เข้ามาสู่บริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาอย่างน้อยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 จนกระทั่งพุทธศตวรรษที่ 19 พุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ได้เข้ามาเผยแพร่บริเวณลุ่มน้ำ ทำให้เกิดวัดสำคัญขึ้นหลายแห่ง เช่น วัดเขียนบางแก้ว วัดสทิงพระ (วัดจะทิ้งพระ) และวัดพะโคะ เป็นต้น โดยมีวัด/สำนักสงฆ์ทั่วไปประมาณ 580 วัด

- **ศาสนาอิสลาม** เป็นศาสนาที่คนในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาหันถือมากรองมาจากศาสนาพุทธ ศาสนาอิสลามได้เผยแพร่เข้ามาสู่บริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาตั้งแต่สมัยกรุงศรี

อยุธยา ที่สงขลาพบหลักฐานว่าเมื่อราว พ.ศ. 2150 ในรัชสมัยพระเอกาทศรถแห่งกรุงศรีอยุธยา ตาโต๊ะโมกอลล์ ซึ่งนับถือศาสนาอิสลาม ได้ขอพระราชทานที่ดินบริเวณหัวเขาแดง เพื่อสร้างบ้านเมือง มุสลิมจากที่ต่างๆ จึงอพยพเข้ามาสมทบตั้งถิ่นฐานด้วยจำนวนมาก และในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์มีการอพยพชาวเมืองไทรบุรีซึ่งนับถือศาสนาอิสลามมาไว้ที่พัทลุงหลายครั้ง

• **ศาสนาอื่นๆ มี ศาสนาพราหมณ์** ซึ่งได้เข้ามาเผยแพร่ในกลุ่มน้ำซำ นานแล้ว โดยมาพร้อมกับชาวอินเดียที่อพยพเข้ามาในสมัยที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ปราบปรามแคว้นกลิงคราชในอินเดีย ศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนในกลุ่มน้ำซำ โดยผสมกลมกลืนกับพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิม **ศาสนาคริสต์** ได้เข้ามาเผยแพร่ในบริเวณกลุ่มน้ำซำ และมีประชาชนจำนวนหนึ่งนับถือ แม้จะเป็นส่วนน้อย สันนิษฐานว่าคริสต์ศาสนาได้เข้ามาในบริเวณกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยนักสอนศาสนาชาวโปรตุเกส ฮอลันดาและสเปน แต่ยังมีได้ตั้งโบสถ์อย่างจริงจัง การประดิษฐานของคริสต์ศาสนาเริ่มขึ้นเมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ 25

(2) **ความเชื่อ** นอกจากศาสนาต่างๆ ที่ชาวลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลานั้นนับถือ ก็ยังมีความเชื่อดั้งเดิมที่เข้ามาประสมประสานในการดำเนินชีวิตประจำวัน ความเชื่อของคนในกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาที่มีความหลากหลาย เป็นลักษณะของความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างความเชื่อในลัทธิดั้งเดิม ศาสนาต่างๆ รวมทั้งความเชื่อที่ยึดถือปฏิบัติสืบเนื่องกันมาของชาวไทยเชื้อสายจีน ตัวอย่างความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องชาตภพ สวรรค์ และนรก ที่ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์ที่แทรกอยู่ในศิลปะการแสดงที่เรียกว่า “โนรา” มาเนิ่นนานแล้ว

(3) **ขนบธรรมเนียมประเพณี** ในพื้นที่กลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา มีพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นเวลายาวนาน ผู้คนในกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาพบปะสังสรรค์กับผู้คนในพื้นที่อื่นทั้งในและนอกภาคใต้ ทำให้วัฒนธรรมของชาวลุ่มน้ำซำ โดยเฉพาะขนบธรรมเนียมประเพณีมีทั้งความคล้ายคลึงกับภูมิภาคอื่น และมีลักษณะเฉพาะอันเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ทั้งการแต่งกาย การกินอยู่ และประเพณีท้องถิ่น

(4) **ศิลปะและหัตถกรรม** กลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา มีโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปกรรม ที่เป็นเอกลักษณ์และมีลักษณะโดดเด่นมากมาย เช่น **ถ้ำขุดที่เขาคูหา** อันเก่าแก่ที่ตั้งอยู่ใน อ.สทิงพระ จ.สงขลา **เจดีย์ทรงลังกาฐานปะการัง** ที่ก่อด้วยปะการังเกือบทั้งองค์ที่วัดเจติยธาราม อ.ระโนด จ.สงขลา **ตึกจีนผสมฝรั่งย่านนครนอก-นครใน** ในเขตเทศบาลนครสงขลา **หัตถกรรมพื้นบ้าน** ที่เป็นเอกลักษณ์และมีลักษณะโดดเด่น เช่น การทอผ้าเกาะยอ เครื่องปั้นดินเผาสทิงหม้อ การสานเสื่อกระจูด การแกะรูปหนังตะลุง จากหนังวัว ควาย เป็นต้น

(5) **ภาษาและวรรณกรรม** กลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลามีภาษาถิ่นและวรรณกรรมท้องถิ่นที่เป็นลักษณะโดดเด่นที่ใช้ในการสื่อสาร ถ่ายทอดเรื่องราว ความนึกคิด และความรู้สึกระหว่างกัน เป็นสิ่งแสดงออกถึงภูมิปัญญา อารยธรรม เอกลักษณ์ และเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวกลุ่มไว้ด้วยกัน กลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลามีผู้คนหลายวัฒนธรรมอยู่ร่วมกัน จึงมีภาษาและวรรณกรรมที่หลากหลายปรากฏอยู่ในรูปของจารึก ภาษาถิ่น ตำนาน วรรณกรรมพื้นบ้าน สิ่งเหล่านี้ล้วนมีลักษณะเฉพาะถิ่น เช่น **ภาษาถิ่น** ซึ่งมีลักษณะบางอย่างที่แตกต่างจากภาษาไทยกลาง โดยเฉพาะสำเนียงในการพูด **จารึก** ซึ่งเป็นบันทึกลายลักษณ์อักษรวัสดุถาวรที่เป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ จารึกในกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาที่สำคัญมี จารึกสุสานสุลต่านสุลัยมาน ศิลาจารึกสำโรง เป็นต้น **ตำนาน** ซึ่งเป็นเรื่องราวที่มีการบอกเล่าต่อๆ กันมา และรวบรวมเรียบเรียงขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษร ไม่ว่าจะเป็นตำนานหรือนิทานอธิบายสถานที่เช่นนิทานเรื่องเกาะหนูเกาะแมว เขาปู่เขาย่า เป็นต้น **วรรณกรรมท้องถิ่นหรือวรรณกรรมพื้นบ้าน** ที่สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของกลุ่มชนนั้น

- **ประเด็นปัญหา** แม้ศิลปวัฒนธรรมบริเวณนี้จะเจริญรุ่งเรืองมายาวนาน แต่การศึกษาค้นคว้าทำวิจัยเพื่อให้ได้สารัตถะที่แท้จริงยังมีน้อย การอนุรักษ์ ฟื้นฟูบูรณะ เพื่อใช้ประโยชน์หรือเพื่อพัฒนาไปสู่ระบบสากล ก็ยังมีอยู่น้อยมาก จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องให้ความสำคัญต่อการพัฒนาทางด้านศิลปวัฒนธรรมบนพื้นฐานการตอบสนองต่อความต้องการ และการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น เพื่อเป็นการขจัดความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นในชุมชนให้หมดไป

2.2.2 แหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดี

แหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่ถือได้ว่าเป็นโบราณสถานที่สำคัญของชาติ ประกอบด้วยชุมชนโบราณ เมือง วัดโบราณ เจดีย์ ถ้ำ ฯลฯ หลักฐานเหล่านี้พบเป็นจำนวนมากในบริเวณลุ่มน้ำที่สำคัญมีรายละเอียดดังนี้

(1) **เมืองโบราณและชุมชนโบราณ** พบกระจายตัวบริเวณลุ่มน้ำ ในแหล่งที่เคยเป็นที่ตั้งศูนย์กลางการปกครองทั้งในระดับเมืองใหญ่หรือเมืองหลัก ได้แก่ เมืองพัทลุง และเมืองสงขลา และระดับเมืองรองหรือเมืองบริวาร เช่น เมืองพระเก็ด เมืองชรัต เมืองศรีขัน เมืองสทัง เมืองพะโคะ เมืองสทิงพระ เป็นต้น

(2) **วัดและเจดีย์สถาน** ศาสนสถานประเภทวัดและเจดีย์สถานพบจำนวนมากในบริเวณลุ่มน้ำ ที่เป็นวัดโบราณเป็นแหล่งศูนย์กลางความเชื่อความศรัทธาของชุมชน ภายในวัดประกอบด้วย เจดีย์ อุโบสถ วิหาร ศาลาการเปรียญ พระพุทธรูป และกุฏิที่พระสงฆ์ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและเป็นที่พักอาศัย วัดและเจดีย์

(3) **โบราณสถาน** แหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีประเภทถ้ำบริเวณลุ่มน้ำห้วยไผ่ไปบริเวณภูเขาหินปูน ซึ่งเป็นแหล่งพำนักและที่ฝังศพของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์และในสมัยประวัติศาสตร์ ถ้ำหลายแห่งถูกพัฒนาให้เป็นศาสนสถานหรือสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของชุมชนบริเวณใกล้เคียง จึงทำให้ถ้ำเป็นแหล่งรวมหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีได้เป็นอย่างดี แต่บางแห่งหลักฐานต่างๆ ถูกทำลายไปหมดแล้ว

• **ประเด็นปัญหา** จากการประเมินคุณค่าและความสำคัญ และ สภาพปัญหาหรือภัยคุกคาม สถานการณ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา โดยวิธีการของสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สผ.) เพื่อจัดลำดับความเร่งด่วนในการอนุรักษ์แหล่งศิลปกรรมในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา พบว่า จากแหล่งศิลปกรรมทั้งหมด 174 แห่ง ร้อยละ 25 มีคุณค่ามากกว่า 5 หัวข้อขึ้นไป ร้อยละ 48 ที่มีคุณค่า 3-4 หัวข้อ ขณะเดียวกัน ก็พบว่า ร้อยละ 6 มีประเด็นปัญหามากกว่า 5 ประเด็น และร้อยละ 27 ที่มีประเด็นปัญหาในแต่ละแหล่งจำนวน 3-4 ประเด็น โดยในภาพรวมจะเห็นว่าสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา มีคุณค่าสูง แต่หลายแห่งมีภัยคุกคามที่จำเป็นต้องได้รับการดูแลโดยด่วน

2.2.3 ภูมิปัญญาชาวบ้าน

ภูมิปัญญาชาวบ้านสั่งสมงอกงามขึ้นจากความรอบรู้ ประสบการณ์ ผสมกับญาณทัศนะ ภูมิปัญญาชาวบ้านบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา มีบริบทสำคัญที่เป็นบ่อป๋มเพาะอย่างน้อย 4 ประการ ได้แก่ สภาวะธรรมชาติ ภาวะสร้างสรรค์ คติความเชื่อเกี่ยวกับโลกและจักรวาล และ คติความเชื่อและความศรัทธาอันเนื่องมาจากศาสนา ภูมิปัญญาชาวบ้านในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา อาจแบ่งเป็นด้านต่างๆ เป็นต้นว่า ภูมิปัญญาด้านการทำมาหากินหรือการประกอบอาชีพ เช่น การทำนา การทำสวน ทำไร่ การประมง ภูมิปัญญาด้านการรักษาพยาบาล ภูมิปัญญาด้านการกินอยู่ หรือโภชนาการ ภูมิปัญญาด้านที่อยู่อาศัย ภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การสั่งสมและถ่ายทอดภูมิปัญญาเป็นเครื่องบ่งชี้ให้เห็นว่าชาวบ้านในอดีตแถบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา รู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมได้เป็นอย่างดี

• **ประเด็นปัญหา** การใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นนำมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์สอดคล้องกับการดำเนินชีวิต โดยที่สิ่งแวดล้อมและสภาพธรรมชาติดังคงอยู่อย่างสมบูรณ์ไม่เสียหาย ได้สืบทอดคงอยู่มาหลายชั่วอายุคน จนกลายเป็นภูมิปัญญาที่ชาวบ้านยึดถือปฏิบัติกันตลอดมา แต่สภาพสังคมในปัจจุบันที่มีการพัฒนาขึ้น สังคมอุตสาหกรรมเข้ามาแทนที่สังคมเกษตรกรรมที่มุ่งเน้นในเรื่องของการค้าขายและเศรษฐกิจเป็นสำคัญ การผลิตที่เน้นปริมาณที่มาก ตอบสนองความต้องการของตลาดที่มีขนาดใหญ่ ระบบของการตลาดและระบบของเงินตราเข้ามามีบทบาทต่อวิถีชีวิตมากขึ้น จนทำให้สภาวะทางเศรษฐกิจ เกษตรกรรมที่ยั่งยืนในชุมชนต้องเปลี่ยนไปสู่เศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมที่มุ่งแต่ปริมาณการผลิตจำนวนมากเพื่อตอบสนอง

ความต้องการของตลาด ซึ่งนับวันยิ่งทวีความมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีส่วนทำให้ภูมิปัญญาชาวบ้านถูกละเลย จึงคงต้องมีการอนุรักษ์ฟื้นฟูเพื่อให้ดำรงอยู่ต่อไป

2.2.4 เครือข่ายการเชื่อมโยงข้อมูลด้านศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และโบราณคดี

ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลามีหลายหน่วยงานทั้งภาครัฐ รวมทั้งโอกาสการปกครองส่วนท้องถิ่นที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ซึ่ง ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลและเทศบาล และภาคเอกชนที่มีความรับผิดชอบในการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และโบราณคดี นอกจากนี้ยังมีสถาบันการศึกษาในระดับอุดมศึกษาที่ตั้งอยู่ในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ทั้งที่เป็นมหาวิทยาลัยของรัฐและของเอกชน ซึ่งมีภารกิจหลักที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

การจัดตั้งองค์กรที่การทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน ในรูปแบบของพหุภาคี ซึ่งมีคณะทำงานที่เป็นตัวแทนจากหน่วยงานรัฐ นักวิชาการ นักธุรกิจ และปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งมีอยู่ในทุกจังหวัด การจัดตั้งอาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ (อส.มศ.) ของกรมศิลปากร นอกจากนี้ ยังมีหน่วยงาน/องค์กรในภาคเอกชนที่มีความตระหนักและเห็นความสำคัญของเรื่องดังกล่าวซึ่งมีการดำเนินงานอยู่ในรูปแบบของมูลนิธิ ชมรม เครือข่ายหรือกลุ่ม เช่น กลุ่มธรรมยาตรา มูลนิธิรักษบ้านเกิด ชมรมรักษาป่าต้นน้ำเทือกเขาบรรทัด ชมรมหนังตะลุงจังหวัดสงขลา เครือข่ายการเรียนรู้ของพระสงฆ์ในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา เป็นต้น

- **ประเด็นปัญหา** ข้อมูลของศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และโบราณคดีในบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาในปัจจุบันมีอยู่จำนวนมากพอสมควร แต่การนำข้อมูลที่มีอยู่มาใช้ประโยชน์ต่องานพัฒนาและการใช้ข้อมูลร่วมกันของแต่ละหน่วยงาน/องค์กรยังมีไม่มากนัก เนื่องจากการประสานงานและการเชื่อมโยงข้อมูลเข้าด้วยกันยังไม่ได้เท่าที่ควร จึงน่าจะมีการจัดตั้งเป็นกลุ่มเครือข่าย มีการกำหนดทิศทางการทำงาน มีการวางแผนจัดทำโครงการ/แผนงานที่เกี่ยวข้องกับข้อมูล และมีการเชื่อมโยงข้อมูลเพื่อการใช้ประโยชน์ต่อการเรียนรู้และการพัฒนาร่วมกัน และมีการพัฒนาเครือข่ายการเชื่อมโยงข้อมูลด้านศิลปวัฒนธรรมประวัติศาสตร์และโบราณคดีให้เกิดขึ้นกับทุกหน่วยงาน/องค์กรในลุ่มน้ำทะเลสาบอย่างต่อเนื่องและครอบคลุม